

Hebben Europa en links nog een toekomst?

Mark Elchardus

Redactielid *Samenleving en politiek* en socioloog

De vluchtelingencrisis¹ is een beslissend moment voor Europa en voor links. Het aantal vluchtelingen is zo enorm dat ze emoties doet oplaaien en op de duur verdovend werkt. De discussie wordt ook overwegend emotioneel gevoerd, niet zelden vanuit enge partijpolitieke berekening en al snel wordt de moraliteit van de tegenstander in vraag gesteld. Sp.a-voorzitter John Crombez probeerde al verschillende keren oplossingsgerichte voorstellen te doen. Zijn partijbureau floot hem terug. Het standpunt van sp.a is nu bijzonder onduidelijk. Nochtans staat het wezen van Europa en de toekomst van links op het spel. Daarom is dringend behoefte aan een grondig debat. Dat wordt best buiten de massamedia gevoerd. Zij stellen emotie te veel in de plaats van rede en simplificeren het debat op een manier die oplossingsgericht werken moeilijk tot onmogelijk maakt. Sampol lijkt een geschikt medium voor een serene en grondig debat. Vandaar deze oproep.

5

HET WEZEN VAN EUROPA

In 2000, toen de Oostenrijkse christendemocraten in een coalitie stapten met de extreemrechtse partij van Jörg Haider, wilden verschillende Europese landen Oostenrijk boycotten. De bilaterale sancties gingen gepaard met hevig verbaal geweld en weinig effect. Toch werden ze op aandringen van de Europese Unie gelicht. Wenen deed niets, zo luidde toen het verdict, dat in strijd was met de waarden van de Unie. In de voorbije jaren hebben de Hongaarse *Fidesz* van Viktor Orban en de Poolse *PiS* van Jaroslaw Kaczynski wel gehandeld in strijd met die waarden. Orban en Kaczynski ondermijnen de rechtsstaat, fnuiken de onafhankelijkheid van hun ambtenarij, muilkorven de media. Ze scheppen, kortom, de voorwaarden van een autoritair regime. Geen bilaterale sancties nu. En dat spreekt boekdelen over de wijze waarop Europa over de laatste 15 jaar is veranderd.

De Europese Unie blijft geld pompen in Polen, dat zowat het equivalent van 6% van zijn bnp van

de andere Europese landen krijgt aangereikt.² Ondertussen wordt schuchter 'onderzocht' of Polen de principes van de EU krenkt, waarop de Poolse regering meteen stelt dat de soevereiniteit van haar land wordt geschonden en het Poolse volk beledigd. Ondertussen tilt de vluchtelingencrisis de Hongaarse premier Orban op tot een leider van Europese proporties, die rond een combinatie van oerconservatisme, etnische reductie, gemeenschapssluiting, sociaal beleid en autoritarisme, een alternatief Europa vormgeeft. Vele rechtse politici in Europa, niet enkel in Tsjechië en Slowakije, horen zijn lokroep. De wegen die Europa kan inslaan, staan inmiddels duidelijk uitgetekend.

De Amerikaanse buitenlandminister, John Kerry, omschreef de huidige vluchtelingencrisis terecht als van existentieel belang voor Europa. Zij raakt inderdaad het wezen van dit continent. De Europese Unie mist de daadkracht om de principes waarop zij steunt doeltreffend te verdedigen. Schrik dat de boel uiteenspat - Brexit, Grexit, Lexit, Nexit - verlamt haar functioneren. Daarom wordt geslikt en ingeslikt. Het asielrecht, een belangrijke uiting van medemenselijkheid en dus van onze waarden, wordt in verschillende Europese landen *de facto* verworpen. Dat is één manier om het wezen van Europa te verloochenen. Zweden, een land waar zolang naar werd opgekeken, sluit zijn grenzen met Denemarken. Het kreeg in 2015 niet minder dan 150.000 vluchtelingen binnen. Het kan dat niet aan. Door de grens te sluiten daalde het aantal vluchtelingen dat zich in Zweden aandient met 90%. Denemarken, het land met de meest gelukkige inwoners van de wereld, besluit asielzoekers hun kostbaarheden af te nemen. Verschillende Oost-Europese landen bouwen opnieuw muren langs hun grenzen, rollen de prikkeldraad uit tegen de vluchtelingen of sluizen hen zo snel mogelijk door naar de volgende grens. Zij doen dat met de steun van de meerderheid van hun bevolking. In elk van de Europese landen zien we inderdaad grote groepen burgers die het asielrecht verwerpen en zich verbaal en soms met geweld verzetten tegen de komst van asielzoekers in hun gemeente of buurt. In de opiniepeilingen stijgen de partijen die stem geven aan dat verzet.

6

De Europese culturele erfenis bevat licht en duister. In het DNA van Europa zit een humanistische weg naar democratie en sociale rechtvaardigheid, naar individuele vrijheid én gemeenschapszin, maar eveneens een pad naar etnisch en religieus fanatisme en fascisme. Vandaag glijdt Europa af naar duisternis. Blind wie dat niet ziet. Haar humanisme wordt steeds meer verlaten en verraden, soms omdat de krachten van het duister hun kans schoon zien, meestal echter door onmacht, onverschilligheid en besluiteloosheid.

De komst van grote aantallen vluchtelingen brengt de beperkingen van de Unie scherp en pijnlijk aan het licht. De Dublin-afspraken (asiel moet worden aangevraagd in het eerste EU-land waar de vluchteling binnenkomt) impliceren dat vluchtelingen die Europa via Griekenland bereiken, daar asiel dienen aan te vragen. Het Europese Hof oordeelt in 2011 echter dat Griekenland geen veilig land is omdat de er geldende asielprocedure niet voldoet. Wat is dat voor een Unie? De Commissie maakte plannen om landen die dreigen te bezwijken onder de druk van vluchtelingen te helpen door 160.000 asielzoekers te verdelen over Europese landen. Maanden later werden welgeteld 82 van de 66.400 afgesproken hervestigingen uit Griekenland en 249 van de 39.600 afgesproken hervestigingen uit Italië gerealiseerd. De Europese regeringsleiders zeggen 2,2 miljard euro toe om de vluchtelingencrisis het hoofd te bieden (op zich een schamel bedrag, gezien de opdracht), maar door gekibbel tussen die leiders over wie wat gaat bijdragen, is maanden later slechts 600 miljoen volstort.³ Europa is geen actor meer, maar een verzameling van nationale staten die onderling weinig solidariteit en samen-

hang vertonen en waarvan een aantal zich inmiddels, al dan niet discreet, inspant om de vluchtelingenstroom van de eigen grenzen af te kaatsen en naar een ander land te kanaliseren.

DE ONMACHT VAN DE UNIE EN DE NATIONALE VERANTWOORDELIJKHEID

In haast alle Europese landen vrezen veel mensen voor hun identiteit. De opname van moslims en van de islam is de belangrijkste bron van die zorg. Zij leidt tot intense gevoelens en soms gewelddadige uitingen van vervreemding aan de ene kant, en tot duidelijke en soms gewelddadige tekenen van afstoting aan de andere kant. In verschillende Europese grootsteden vormen moslims inmiddels de grootste levensbeschouwelijke groep en in een aantal grootsteden zullen zij binnen afzienbare tijd in de meerderheid zijn. De integratie van die groep kan niet als geslaagd worden beschouwd. En het is nagenoeg zeker dat deze nog veel moeizamer zal verlopen als de aantallen moslims ten gevolge van de huidige vluchtelingenstroom snel aanzwellen. Aangezien de meeste vluchtelingen jonge mannen zijn, zal de vervolgmigratie door gezinshereniging heel omvangrijk worden. De onderlinge verdeeldheid van de moslims zal mogelijk ook hier, op dit continent, tot geweld en tot onveilige regio's leiden. In verschillende opvangcentra braken al onlusten uit. De toestroom van vluchtelingen zal onvermijdelijk ook een toename van de criminaliteit tot gevolg hebben. Mensen worden immers zonder veel middelen, ontheemd, in moeilijke omstandigheden in een vreemde omgeving geplaatst. Als die situatie niet snel wordt beheerst, is het waarschijnlijk dat in veel Europese landen en met de goedkeuring van de grote meerderheid van de bevolking, de grenzen dichtgaan en het asielrecht *de facto* wordt afgeschaft. De polemiek rond het ESI-plan (European Stability Initiative of het zogeheten Samsom-plan) was nauwelijks geluwd of oorlogsbodems van de NAVO werden ingezet voor de *push back* van de vluchtelingen die proberen Turkije te verlaten. Kanselier Merkel, dezelfde van de voortvarende en aanzuigende *'Wir schaffen das'*, zegt nu dat als er geen samenwerking komt met Turkije de grenzen dicht moeten.

7

De onmacht van de Europese Unie, de ontredde van de Europese Commissie, de verdeeldheid van de Europese leiders, zijn vandaag zo groot dat het beheersen van die situatie in de eerste plaats de nationale staten toekomt. Precies daarom zijn Hongarije en Polen zo leerzaam. Het verdedigen van de democratie en van de erfenis van het humanisme blijft in de eerste plaats de opdracht van de bevolkingen van de nationale staten. Als deze vandaag in Hongarije en Polen zo massaal achter Orban en Kaczynski staan, heeft dat veel te maken met het falen van links. Met een links dat in die landen de Derde Weg van Tony Blair en Bill Clinton bewandelde, zich sociaaleconomisch neoliberal opstelde, de rijken snel rijker liet worden, maar zich toch progressief wilde tonen door kosmopoliet te zijn, weinig of geen aandacht te hebben voor kwesties van identiteit, gemeenschapsbinding en gemeenschapsafbakening. Hoe een solidaire gemeenschap zijn en blijven, leek geen zorg van die partijen. Tamas Boros, van de Stichting voor Europese Progressieve Studies, en nauw betrokken bij het beleid van linkse partijen in Hongarije, stelt dat de Hongaarse linkse partijen nu moeten 'kiezen tussen hun waarden en hun kiezers'.⁴ Het aldus formuleren van de relatie tussen een democratische partij en haar gemeenschap, wijst op een verregaande vorm van wederzijdse vervreemding. Die partijen in Hongarije en in Polen hebben overigens gekozen. Niet voor hun waarden, want die stellen het daar bitter slecht, maar voor afstand van en dedain voor hun kiezers. Links in Polen was daar bijzonder kordaat en rechtlijnig in. In de Sejm, het Poolse parlement, hebben de linkse partijen 'Verenigd Links' en 'Samen' nu nog welgeteld 0 zetels.

LINKS VLAANDEREN

Kiest links Vlaanderen daar ook voor? De crisis bij sp.a naar aanleiding van het voorstel van het European Stability Initiative (ESI) laat vermoeden van wel. De weerstand tegen het plan ging ervan uit dat Turkije geen veilig land kan worden, beschouwde herverdeling over veilige landen als *push back*-beleid en elke sluitende grenscontrole als een krenking van het asielrecht. Het leek erop dat op die manier gekozen werd voor open grenzen.

De tussenkomst in de pers van Willy Claes (*Het Laatste Nieuws*, 06/02/2016) versterkte die indruk nog. Hij stelde, met enig pathos, dat een Syrische moeder evenveel recht heeft op geluk als een Vlaamse moeder en dat wie dat niet erkent geen plaats heeft in sp.a. Dat betekent eigenlijk, vrees ik, dat nagenoeg niemand daar nog een plaats heeft. Wie is bereid, laat staan in staat om aan alle moeders van de wereld een kans op geluk te geven die in de verste verste gelijk is aan die van de gemiddelde Vlaamse moeder? Rechten die niet kunnen worden afgedwongen, betekenen niets; en dat recht op geluk van de Syrische moeder kan nu eenmaal niet worden afgedwongen. Daartoe is de ongelijkheid in de wereld te groot, is de rechtsstaat in vele landen te zwak ontwikkeld, zijn er te veel falende staten en zones van grote onveiligheid in de wereld, te veel regio's ten prooi aan religieuze fanaten en gangsters. Zelfs radicaal herverdelen op wereldschaal zou niet helpen. Dat zou de huidige rijke landen armer maken, zonder de arme landen duurzaam significant rijker te maken. De enige oplossing is het ontwikkelen in meer landen van een maatschappijmodel dat, zoals het Noordwest-Europese, meer kansen op geluk biedt. Dat is de enige manier om een Syrische of een Nigeriaanse moeder een kans op geluk te geven die de kansen van de gemiddelde Vlaamse moeder benadert. De kans dat dit ooit gebeurt vergroot men niet, integendeel, door het maatschappelijk model dat hier werd opgebouwd in gevaar te brengen door open grenzen en ongecontroleerde immigratie. Maar dat is mijn opvatting over rechten en over de maatschappelijke gevolgen van ongecontroleerde en massale immigratie. Men kan daarover van mening verschillen.

8

Blijkbaar denkt Willy Claes daar anders over. Tot een debat over zijn uitspraak kwam het echter niet. Zijn uitspraak circuleerde wat in de media en de sociale media, zelfs niet als een standpunt over migratie, maar als een desavouering van de sp.a-voorzitter. Voor de mensen in dit land die af en toe een krant lezen en zich voor die dingen interesseren, verschijnt de positie van sp.a nu als drieledig: voorstander van open grenzen, van een menswaardige behandeling van de gelukkige vluchtelingen die de tocht overleven en onze grenzen bereiken, en vastbesloten de aandacht te beperken tot wat er in dit land gebeurt, zonder naar de rest van Europa, laat staan de wereld te kijken. De media dragen bij tot dat beeld. Men werkt daar graag met scherpe contrasten: gesloten grenzen versus open grenzen, ontmenselijking van asielzoekers versus warme opvang. De suggestie dat de Conventie van Genève, eigenlijk bedacht om de in de Sovjet-Unie vervolgte homoseksuele pianist in Zaventem op te vangen, misschien wel een kleine aanpassing behoeft, wordt meteen gelijkgesteld aan een pleidooi om die Conventie af te schaffen en resoluut de weg van de barbarij in te slaan. Walter Pauli in *Knack* (03/02/2016) wilde het debat rond het plan-Samsom niet alleen snel tot die simpele contrasten herleiden, maar vroeg meteen ook het ontslag van John Crombez omdat die, stel je voor, geprobeerd had het debat wat complexer en genuanceerder te maken dan een aantal leden van zijn partijbureau lief is.

ONBEANTWOORDE VRAGEN

Het is nodig dat sociaaldemocraten uit dat keurslijf van simplismen en emotionele oprispingen breken, en een sereen, grondig en zoveel mogelijk op feitenkennis gesteund debat voeren over hoe de stroom vluchtelingen naar Europa het best, in het licht van hun waarden en het streven naar solidariteit, kan worden beheerst, opgevangen en geïntegreerd.⁵

Er zijn zoveel vragen waarover dit debat zich moet buigen.

Asiel en migratie

Zijn open grenzen mogelijk? Hoe vangen we de gevolgen daarvan op? Of zijn open grenzen niet mogelijk en hoe organiseren we dan grenscontroles?

Maken we het onderscheid tussen vluchtelingen en migranten? Hoe kunnen we dat beter en eerlijker doen dan nu het geval is?

Laten we naast de vluchtelingen die in aanmerking komen voor asiel, nog andere migranten toe?

Wat doen we met de afgewezen asielaanvragers? Hoe, hoe snel en onder welke omstandigheden worden die weer over de grens gezet?

Asiel en internationaal recht

Is er harmonisering van de asielwetgeving en de toepassing daarvan over de Europese landen nodig? Hoe kan dat worden bereikt? Moet het toekennen van asiel misschien een federale Europese aangelegenheid worden?

Kan de Unie in haar geheel dat nog aan of gaan we onvermijdelijk naar een *coalition of the willing*, een kleine groep landen die weer de kern vormt van een humanistisch Europa?

Dient de Conventie van Genève te worden aangepast?

Grenzen en grenscontrole

Als er grenscontrole is, waar grijpt die dan best plaats? Kan Schengen worden gered? Moet er een soort Schengen 2 worden gemaakt? Wat is daartoe nodig?

Moet worden teruggeplooid op een mini-Schengen? Wat zijn daar de mogelijkheden en beperkingen van?

Willen we het asielrecht echt behouden (dus geen criteria van economische nuttigheid, geen bovengrens, maar een eerlijke, niet arbitraire toepassing van de regels)? Hoe kunnen we dat dan best? Of kunnen we dat helemaal niet en dienen we grenzen te sluiten en hekken te plaatsen?

Integratie

Welke voorzieningen willen we voor de opname en de integratie van nieuwkomers? Dienen aan de vluchteling (oorsprong, opleidingsniveau, gezinssituatie...) aangepaste integratietrajecten te worden voorzien? Beschikken we over de kennis om die trajecten op te zetten?

Is er een verdeling van vluchtelingen over Europese landen nodig? Volgens welke criteria moet die geschieden? Hoe kan zo'n verdeling worden bereikt?

Opvang in de regio

Hoe kunnen meer landen veilig worden in termen van het bestaande internationale recht?

Is opvang in de regio wenselijk en mogelijk? Hoe, onder welke voorwaarden en met welke middelen kan dat worden gerealiseerd op een manier die menswaardig is voor de vluchtelingen en aan die regio's kansen op ontwikkeling en stabiliteit geeft?

De oorzaken aanpakken

Is militaire interventie om de oorzaken van vlucht ongedaan te maken, verantwoord, mogelijk, wenselijk? Onder welke omstandigheden? Hoe bouwen wij daartoe een capaciteit op?

NAAR EEN DEBAT

Voldoende, moeilijke en binnen de socialistische beweging vooralsnog onbeantwoorde vragen. En de antwoorden op elk van die vragen dient te worden gegeven in het licht van een correcte beschrijving van de situatie, van onze waarden, van de mogelijkheden en van de waarschijnlijke gevolgen van die keuze. Het zou een goede aanzet zijn voor dat debat indien de personen die zich in het partijbureau vehement tegen het zeer schuchtere en voorlopige ESI-plan keerden - naar verluidt onder meer Daniël Termont en Bert Anciaux - zouden verduidelijken waarom zij dat deden. Dat zou hen meteen de kans geven hun antwoorden op een aantal van de opgesomde vragen te verduidelijken en te beargumenteren.

10

Noten

1/ 'Crisis' is trouwens een ongepast woord. Het gaat om een toestand van de wereld die voor afzienbare tijd zal aanhouden. Op dit ogenblik zijn er in de wereld naar schatting 60 miljoen mensen op de vlucht. Bijna 20 miljoen daarvan hebben hun land verlaten. Acht op de tien daarvan zijn naar arme landen gevlucht. Die aantallen zullen in de komende decennia sterk toenemen. De Arabische wereld alleen al zal tegen 2050 meer dan 600 miljoen mensen tellen, overwegend jonge mensen met bitter weinig kansen op geluk, tenzij ze dat elders gaan zoeken. Syrië, dat nu zozeer in de belangstelling staat, is maar één bron van vluchtelingen, maar alleen al in dit geval zijn er 4,4 miljoen Syriërs die hun land hebben ontvlucht. Meer dan 800.000 hebben in Europa asiel aangevraagd tussen april 2011 en het einde van 2015. Dat zijn de gelukkigen. Vele anderen, vrouwen en kinderen, stierven onderweg van ontbering en kou. Sinds het begin van de eeuw verdronken 22.000 mensen in de Middellandse Zee op zoek naar een toekomst in Europa en sinds het begin van de oorlog in Syrië verdronken meer dan 4.000 mensen in de Egeïsche zee.

2/ J.W. Müller, *The Problem with Poland*, *NYRDaily*, 11/02/2016.

3/ Kati Piri, *Meer solidariteit enige oplossing voor vluchtelingencrisis*, in: Frans Bieckmann en Monika Sie Dhian HO (red), *De belofte van een ander Europa*, Amsterdam: Van Gennep, 2016.

4/ Tamas Boros, *Clash of values: Political Background of the Refugee Crisis in Hungary*, Foundation for European Progressive Studies, Policy Brief, September 2015.

5/ In Nederland nam de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijke bureau van de PvdA, het initiatief een denkgroep op te richten rond de vluchtelingenproblematiek. Aangezien een gelijkaardig initiatief in Vlaanderen uitblijft, zou het heel nuttig zijn indien *Samenleving en politiek* het medium van een grondig debat over die kwestie zou worden.

(Deze bijdrage verscheen in het maartnummer 2016 van *Samenleving en politiek*.)